

І. Ю. Шкіцька (Тернопіль)

УДК 811.161.2'371'27

**СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ
ВМІНЬ, ЗДІБНОСТЕЙ, МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАСЛУГ АДРЕСАТА
В СИТУАЦІЯХ МАНІПУЛЮВАННЯ**

Сьогодні позначено посиленням уваги вчених до дослідження функціональних аспектів мови та розглядом мовних засобів із позиції їх функцій у різних ситуаціях інтеракції. Особливий інтерес сучасних лінгвістів спрямований на вивчення мовних явищ як засобу регулювання поведінки індивіда, засобу впливу на його емоції, настанови, переконання, світогляд тощо.

У багатьох працях вітчизняних і зарубіжних дослідників мови йдеться про високий прагматичний потенціал слів оцінки та їх спрямованість у сферу прагматичних значень [УУЛМ 1967: 76 - 83; Арутюнова 1988: 5, 163 - 174; Мясоєдова 2001: 49; Гусліста 2002: 1; Ткач 2004: 40 - 41]. Впливову функцію категорії оцінки яскраво репрезентує основний жанровий тип маніпулятивної стратегії позитиву – компліментарне висловлювання. Компліментарні висловлювання містять позитивну оцінку адресата й уживаються мовцем із метою викликати в адресата позитивний емоційний стан.

За способом вираження позитивної думки мовця про співрозмовника компліменти поділяють на два типи. Перший тип становлять висловлювання, що характеризують адресата. Вони виражають позитивну думку мовця про комунікативного партнера як особистість, його риси, дії, учинки, про предмети, належні йому, осіб, що мають відношення до нього. Компліментарні висловлювання другого типу передають ставлення адресанта до адресата. За їх допомогою мовець описує свої позитивні почуття, емоції, враження, які викликає співрозмовник.

Оцінки, що маркують почуття симпатії, антипатії, прихильності, байдужості й т. п., тобто мають суб'єктивну основу, називають безпосередніми, чи внутрішніми [Ивин 1970: 31]. Оцінки, у яких ціннісна значущість об'єкта виражена шляхом указівки на наявність у нього якостей і властивостей, виявлених емпірично, що повно чи частково розкривають його функціональне призначення, об'єктивну основу (наприклад: *хороша земля – врожайна, хороша сім'я – дружна, хороший друг – вірний, надійний, відданий*), є опосередкованими, чи зовнішніми.

За аналогією до загальних і часткових оцінок розрізняють загально-та частковокомпліментарні висловлювання [Арутюнова 1988: 75]. У перших подають оцінку адресата загалом, у других – оцінюють окремі його риси. Провести чітку межу між деякими групами частковокомпліментарних висловлювань не завжди можливо. Так, наприклад, висловлювання, що надають характеристику внутрішнім якостям особистості адресата, використовують також і для вираження

схвалення вчинку, який ці якості виявив. Загальнокомпліментарні висловлювання можуть переходити в частковокомпліментарні, зокрема вживатися для вираження схвалення дії, виконаної адресатом (*От і хороший хлопчик!*) [Кокойло 1995: 104]. Тому ми не акцентуватимемо увагу на поділі компліментарних висловлювань на загально- та частковооцінні.

Незважаючи на великий доробок мовознавців зі студювання компліментарних висловлювань (ідеться передусім про праці А. Померантц, Н. Вулфсон, Р. Герберт, Л. Кокойло, В. Міщенко, Г. Бобенко, Л. Безменової, В. Леонтєва, О. Агаркової, Е. Мурашкіної, Н. Василенко, С. Волинкіної, З. Галімової та ін.), не з'ясованими залишаються особливості функціонування позитивнооцінних висловлювань згаданого типу в ситуаціях міжособистісного спілкування, спрямованого на зміну поведінки об'єкта впливу, його психічного та ментально-емоційного стану в інтересах мовця.

Метою нашої розвідки є вивчення засобів вербалізації маніпулятивно спрямованої позитивної оцінки вмінь, здібностей, можливостей і заслуг адресата. Досягнення мети передбачає виокремлення підгруп компліментарних висловлювань, що маркують уміння, здібності, можливості та заслуги, а також вияв найчастотніших засобів їх репрезентації в маніпулятивному дискурсі.

У маніпулятивному дискурсі група компліментарних висловлювань стосовно вмінь, здібностей, можливостей та заслуг співрозмовника є домінантною. Це можна пояснити тим, що міжособистісна маніпуляція відбувається передусім у сфері ділових стосунків.

Під час аналізу серед компліментарних висловлювань цієї групи було виокремлено такі підгрупи: компліменти щодо виконання адресатом певних дій; компліменти стосовно вмінь, навичок, знань; компліменти, що маркують успіх співрозмовника; компліменти на позначення здібностей і можливостей; компліменти – „константи” позитивних результатів, учинків, дій. Розглянемо засоби їх вербалізації в маніпулятивному дискурсі.

Компліменти щодо виконання адресатом певних дій репрезентовані мовленнєвими одиницями, у яких адресант позитивно оцінює характер виконання дій (проголошувати промови, фарбувати, готувати їжу, танцювати, співати, плавати, грати на музичних інструментах, декламувати вірші та ін.) адресантом: *добре робиш ...*, *чиста робота*, *прекрасно / гарно, чудово* + [дієслово на позначення дії], *по-хазяйськи зробили* і под.), наприклад: (гість запопадає перед господинею) „**Як чудово ви вмієте готувати! Яка з вас, Олександро Петровно, господиня!**” – [хвалив Бонковський, уплітаючи порося] (І. Нечуй-Левицький).

Компліменти стосовно вмінь, навичок, знань можуть вербалізуватися за допомогою речень з присудком у формі теперішнього часу: *багато знаєте, все вмієте, добре знає святе письмо, маєте золоті*

/ *працьовиті руки, міцну руку маєте* (ідеться про владу), *добре обізнані, руку маєте тверду* (під час стріляння), *у вас легка рука, добре підкований* (у значенні обізнаний) і т. д., наприклад: (син хворої просить лікаря врятувати його матір)

– *Чого ж мовчите? Я ж надіюсь <...>*

– *Не треба. Я такий, як і всі.*

– *В Полтаві ви один лікар. Ви все вмієте* (Б. Левін).

Серед цієї підгрупи висловлювань виокремлюють компліменти, предметом оцінки в яких постають: а) володіння словом / ораторським мистецтвом (*ваше слово гостре / вражає, обпікає, говорите по-модному, файно говорили* та ін.); б) уміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях (*спритний, швидко зорієнтувалися* і т. п.); в) наявність гарної пам'яті, смаку, організаторських здібностей (*гарний / прекрасний, хороший, чудовий смак, з вас гарний / добрий, хороший, чудовий організатор, маєте добру / хорошу, чудову пам'ять, у вас є стиль* і под.); г) уміння розбиратися в людях, спілкуватися (*тонкий психолог, умієте заглянути в душу, цікавий співрозмовник* і т. д.); д) володіння іноземними мовами (*гарно говорить по-нашому, добре знаєте латину, знавець російської мови, маєте здібності до мов, чудово володієте італійською* і т. д.), наприклад: (ув'язнений намагається гармонізувати стосунки з адвокатом) *Ви говорите, як заштатний поет. Вам не юристом, а психологом треба бути* (Б. Гуменюк); (козак, який видає себе за шляхтича, виправдовується перед королем за зміну імені) *На цьому світі всіляко буває, ваша ясновельможність. Іноді зручніше виступати під чужим ім'ям. Адже не в кожного така добра пам'ять, як у вашої ясновельможності* (В. Малик); (турок хоче гармонізувати стосунки з козаками, до яких потрапив у полон) *О! Ефенді так гарно говорить по-нашому <...> Невже мене справді не заріжуть?* (В. Малик).

Компліменти, що маркують успіх співрозмовника представлено реченневими одиницями з лексемами *ас, віртуоз, заслужений, знавець, знаменитий, знаменитість, знаний, легендарний*, лексико-граматичними структурами *Ваш подвиг високо оцінять, Ваша робота гідно оцінена, Ви визначна людина, Вітаю / поздоровляю з успіхом, Досягаєте великих успіхів, Є за що Вас хвалити, Маєте успіхи, Робите успіхи* і т. д., наприклад: (Валбіцин прагне добути інформацію у свого колеги) *„Ви робите успіхи, пане Григорію, – [схвалив,] – і я міг би відшліфувати ваші манери, та, на жаль, в наш тривожний час, коли не знаєш, де опинишся завтра <...>”* (Р. Самбук); (журналістка прийшла взяти інтерв'ю в полковника-пенсіонера) *Молодичка зацокотіла, що „така щаслива, така щаслива, нареши, побачити такого легендарного чоловіка, такого знаменитого, такого <...>”* (Г. Тарасюк).

До цієї семантичної підгрупи можна віднести й висловлювання, у яких стверджується наявність чогось, що свідчить про успіхи співрозмовника: влади, авторитету, визнання, досвіду, поваги, слави, багатства та ін. Їх репрезентують компліменти, до складу яких входять

лексеми *авторитет, бувалий, геній, досвідчений, могутній, переможець, солідний* та ін., характеризувальні словосполучення *блискучий* + [іменник на позначення фаху], *багата людина, багатий жених, взірець для всіх / для наслідування, гартований січовик, досвідчений сім'янин, заможний пан, чоловік народного депутата* і т. д., лексико-граматичні структури *Вам випала честь / місія, Вас згадують / пам'ятають, Вас любить народ, Ваші заслуги всім відомі, Маєте маєтки, Ти – великий віщун* і т. п., наприклад: (староста-перевертень хоче, щоб швець догодив фашисту) *Шевцюю вільно, заробляй добрі гроші, живи спокійно. Адже сам пан офіцер замовив у тебе чоботи. Постарайся зробити так, щоб йому сподобалися. Для тебе ж краще буде <...>* (Д. Ткач); (осавул хоче викликати в'язня на відвертість із метою збору інформації) *„Зніми з нього залізо, – [наказав осавул підосавулові. І знову до в'язня:] – Як ти міг вклепатися в таке, Якиме!? Ти ж не якийсь білий, новак, а гартований січовик <...>”* (В. Савченко).

Компліментами стосовно успіху співрозмовника є також висловлювання, що підкреслюють його статус, посаду, професію або соціальну роль (*господар на все село, начальство, поважний пан, повелитель, справжній гармаи / комсомолец, комуніст, староста* і т. д.), наприклад, (у часи Великої Вітчизняної війни під час фашистської окупації швець запобігає перед поліцаєм-замовником):

– *Вам із рипом шити чи без?*

– *А ти як думаєш?*

– *Та я думаю, що коли б ви були просто поліцаєм, то краще було б без рипу. Щоб тихше скрадатися. А вам треба з рипом: хай далеко чують, що начальство йде* (А. Дімаров).

Різновид компліментарних висловлювань щодо успіху співрозмовника становлять привітання й тости відповідної тематики, наприклад: (Бертгольд хоче, щоб Генріх став його зятем) *„А це ти! – [лохмуре обличчя Бертольда трохи прояснішало] – Що ж, поздоровляю з успіхом! Ти чудовий стрілець!”* (Ю. Дольд-Михайлик); (працівник КДБ заохочує до роботи викладача) *За ваш великий успіх, Вікторе Андрійовичу! За те, щоб ми за оцим столом невдовзі відсвяткували й докторську. Будьмо* (А. Дімаров); (бізнесмен хоче відкупитися від свого водія за мовчання) *За вас. Сьогодні – тільки за вас і ваш успіх. Я в вас не помилюся* (А. Кокотюха).

Компліменти на позначення здібностей і можливостей містять лексеми *здібний, непересічний, обдарований, перспективний, талант, талановитий* і под.; лексико-граматичні структури *Ви б могли ...; Ви впораєтесь; Ви все можете; Вимагатимемо від вас роботи, рівної вашим здібностям; Далеко підете; З вас вийшов би гарний / непоганий, хороший* + [іменник на позначення фаху]; *З вашими здібностями / можливостями ...; Маємо потребу у ваших здібностях; Маєте необмежені можливості / талант, хист; На вас покладаємо великі надії, Покладаємося на вас; При ваших можливостях ...; Такі таланти нам*

потрібні; У ваших силах.... та ін., наприклад: (священик хоче завербувати на роботу полоненого шпигуна) *Ну, такої жертви ми від вас не вимагаємо. У ваших здібностях і талантах офіцера має потребу народ, який став на шлях справедливої боротьби за свою свободу і свою віру, проти тих, хто підняв чорне знамено антихриста* (Ю. Дольд-Михайлик); (курінний скидає на сотника небезпечну операцію) *Радикуліт клятий, і коли я тільки позбавлюся його? А завдання почесне й важливе, я вважаю, що ви, друже сотнику, впораєтеся з ним* (Р. Самбук).

Віра в можливість й успішне виконання роботи адресатом впливу часто вербалізована за допомогою реченневих одиниць із присудком, вираженим дієслівними формами майбутнього часу, наприклад: (начальник мотивує до роботи підлеглого) *Я певний, що незабаром ми почуємо про ваші славні діла, що ви виправдаєте довір'я партії, створите нестерпні умови для ворога і всіх його підсобників* (Д. Бедзик).

Компліментарні висловлювання щодо здібностей і можливостей співрозмовника можуть також маркувати унікальність адресата й супроводжуватися протиставленнями співрозмовника іншим особам, наприклад: (неонацисти хочуть перетягнути на свій бік американця) *Ви повинні вибачити нам цю акцію викрадення, містер Реттіган. Але іншого виходу в нас не було. Тільки ви можете допомогти нам подужати нашого спільного ворога: Росію і Україну* (Ю. Бедзик); [Голова „Просвіти” Марко Степанович Федорець сказав учора Євгенові наостаннє:] *„Так ви вже, пане Барабаш, будь ласка там... Воно, звісно, пан Вареник не дуже зможе того <...> Ви ж знаєте його. Но але його треба було обов'язково послати від „Просвіти”; знаєте, там буде вся ота інтелігенція, земські, а він же відомий на весь город суддя. Так ми покладаємось на вас, ви там українську справу того <...>”* (Б. Антоненко-Давидович).

Компліменти – „констатанти” позитивних результатів, учинків, дій є „фактологічними” компліментами, у яких, на відміну від власне оцінних, оцінка є опосередкованою: *багато зробили для села, відслужив у армії, допомагаєте, сам розробив весь план* та ін. Для таких висловлювань характерне нанизування дієслів, переважно у формі теперішнього та минулого часу доконаного виду, наприклад (критики вмовляють відому артистку залишитися працювати у Варшаві) [КРИТИК 2-Й]: *Пригадую свій відгук на „Жидівку”. (Цитує). Артистка викликала у слухачів не одне благородне поривання, порушила не одну сильну струну почуттів, передаючи напружений до трагізму стан душі Рахілі <...>* (Б. Мельничук, І. Ляховський). У складі компліментів цієї семантичної підгрупи домінують дієслова на позначення дії: *видати, захопити, зробити, передати, продемонструвати* та ін.

Відносною частотністю серед компліментів, що характеризують уміння, здібності, можливості та заслуги співрозмовника, відзначені

висловлювання, у яких предметом позитивної оцінки постає голос, наприклад: (відомий співак приїхав знайомитися із Соломією Крушельницькою на прохання її батьків) [МИШУГА] *Якщо правда те, що я чув про ваші здібності, то такому голосові й кордони між державами під силу* (Б. Мельничук, І. Ляховський).

Отже, найчисленнішу групу компліментарних висловлювань у маніпулятивному дискурсі репрезентують висловлювання щодо виконання адресатом певних дій, стосовно вмінь, навичок, знань, щодо успіху співрозмовника, його здібностей і можливостей, компліменти – „константи” позитивних результатів, учинків, дій. Загалом для компліментарних висловлювань досліджуваного семантичного різновиду характерне функціонування в ситуаціях ділової маніпулятивно маркованої інтеракції.

Здійснення порівняльної характеристики засобів вербалізації маніпулятивно спрямованого та маніпулятивно нейтрального оцінювання вмінь, здібностей, можливостей і заслуг адресата є перспективним напрямом для подальших мовознавчих студій.

Література

Аругюнова 1988 – Аругюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Аругюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.; **Гусліста 2002** – Гусліста Л. О. Негативна етична оцінка в контекстах осуду (на матеріалі сучасної публіцистики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 „Російська мова” / Л. О. Гусліста. – Х., 2002. – 16 с.; **Ивин 1970** – Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во МГУ, 1970. – 230 с.; **Кокойло 1995** – Кокойло Л. А. Complimentarные высказывания в современном английском языке : (структура, семантика, употребление) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Кокойло Лолита Александровна. – К., 1995. – 207 с.; **Мясоедова 2001** – Мясоедова С. В. Категорія спонування і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Мясоедова Світлана Вадимівна. – Х., 2001. – 178 с.; **Ткач 2004** – Ткач П. Б. Значення преференційності та способи його вираження в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ткач Поліна Борисівна. – Х., 2004. – 217 с.; **УУЛМ 1967** – Українське усне літературне мовлення / відп. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1967. – 308 с.

Шкіцька І. Ю. Специфіка вербалізації позитивної оцінки вмінь, здібностей, можливостей та заслуг адресата в ситуаціях маніпулювання

Стаття присвячена вивченню засобів вербалізації маніпулятивно спрямованої позитивної оцінки вмінь, здібностей, можливостей і заслуг адресата. Групу компліментарних висловлювань стосовно вмінь, здібностей, можливостей та заслуг співрозмовника визначено як домінуючу

серед компліментів-маніпулем, що пояснюють функціонуванням міжособистісної маніпуляції передусім у сфері ділових стосунків.

У статті виокремлено підгрупи досліджуваної семантичної групи компліментарних висловлювань. Їх становлять компліменти щодо виконання адресатом певних дій; компліменти на позначення вмінь, навичок, знань; компліменти, що маркують успіх співрозмовника; компліменти щодо здібностей та можливостей; компліменти – „константи” позитивних результатів, учинків, дій.

У межах підгрупи компліментів стосовно вмінь, навичок, знань вирізняють компліменти, предметом оцінки в яких постають: володіння словом / ораторським мистецтвом, уміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях, наявність гарної пам’яті, смаку, організаторських здібностей, уміння розбиратися в людях, спілкуватися, володіння іноземними мовами. Показано й схарактеризовано лексеми та типові мовні одиниці, що слугують засобами вербалізації позитивної оцінки вмінь, здібностей, можливостей і заслуг адресата в ситуаціях маніпулятивного впливу.

Ключові слова: маніпулема, маніпулятивна стратегія позитиву, засіб вербалізації оцінки, компліментарне висловлювання, лексема, лексико-граматична структура.

Шкицкая И. Ю. Специфика вербализации позитивной оценки умений, способностей, возможностей и заслуг адресата в ситуациях манипулирования

Статья посвящена изучению средств вербализации манипулятивно направленной позитивной оценки умений, способностей, возможностей и заслуг адресата. Группа комплиментарных высказываний, обозначающих умения, способности, возможности и заслуги собеседника определена как доминантная среди комплиментов-маніпулем, что объясняется тем, что межличностное манипулирование имеет место прежде всего в сфере деловых отношений.

В статье выделены подгруппы исследуемой семантической группы комплиментарных высказываний. Ими являются комплименты относительно исполнения адресатом определенных действий; комплименты, обозначающие умения, навыки, знания; комплименты, которые маркируют успех собеседника; комплименты на счет способностей и возможностей; комплименты – „константы” позитивных результатов, поступков, действий.

В рамках подгруппы комплиментов относительно умений, навыков, знаний выделены комплименты, предметом оценки в которых являются: владение словом / ораторским искусством, умение ориентироваться в нестандартных ситуациях, наличие хорошей памяти, вкуса, организаторских способностей, умения разбираться в людях, общаться, владеть иностранными языками. Показаны и охарактеризованы лексеми и типичные языковые единицы, которые являются средствами вербализации позитивной оценки умений, способностей, возможностей и

заслуг адресата в ситуаціях маніпулятивного впливу.

Ключевые слова: маніпуляція, маніпулятивна стратегія позитива, засіб вербалізації оцінки, компліментарне висловлювання, лексема, лексико-граматична структура.

Shkitska I. Y. Verbalization specificity of positive valuation of recipient's skills, abilities and merits in manipulative situations

The article is devoted to the study of linguistic means of manipulatively-directed positive assessment of recipient's skills, abilities, opportunities and merits. A complimentary utterance is defined as the basic genre type of positively-coloured manipulative strategy, in which the influential function of evaluative category is realized.

The group of complimentary utterances towards interlocutor's skills, abilities, opportunities and merits is defined as dominant among manipulatively-directed compliments that is explained by the fact that interpersonal manipulation takes place primarily in the sphere of business relationships. In the research the subgroups of investigated semantic group of complimentary utterances are described. They contain: compliments towards fulfillment of actions by an addressee; compliments that denote abilities, skills, knowledge; compliments, which mark interlocutor's success; compliments concerning abilities and opportunities; compliments, which ascertain positive results, deeds and actions.

Within compliments subgroups towards skills, abilities, knowledge there are compliments in which the subject of valuation include: ability to speak well / oratory; ability to orient in non-typical situations, presence of good memory, taste, organizational capacity, ability to understand people, communicate, knowledge of foreign languages.

The semantic type of compliments regarding interlocutor's success include the utterances which state presence of something that indicates interlocutor's success: power, authority, recognition, experience, respect, fame, wealth etc., and utterances that emphasize on his / her status, position, occupation or social role, congratulations and toasts of appropriate themes.

The article shows that complimentary utterances concerning interlocutor's skills and opportunities can mark addressee's uniqueness and are conducted by contrasting of an interlocutor to others.

The author characterizes the lexemes and locutions that are means towards verbalization of positive assessment of recipient's skills, abilities, opportunities and achievements in situations of manipulative influence.

Key words: manipulatively-marked language means, positively-coloured manipulative strategy, means of assessment verbalization, complimentary utterances, lexeme, locution.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2013 р.

Прийнято до друку 27.12.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.